

Mõistkem, et vanad eeldused ja alused enam ei kehti. Selle omaksvõtt laseb meil hakata uuesti eristama olulist tähtsusetust, sisu vahust; see laseb meil mõista, kus me tegelikult praegu oleme.

Ilmselt hakkasime alles nüüd, 2008. aasta suve lõpul, täielikult aduma, kui olulised olid Eesti 17 aastat väldanud pingutused lõimumaks taas Euroopaga. Nende pingutuste olemust ja ulatust võivad nimetatud aastate välispoliitika tegijate ringist väljaspool seisjad vaid aimata.

Eesti jõudmine Läände tänasel kujul on suuresti Eesti välispoliitika taasisutamise nägu. Lennart Meri ja teda ümbritsenud noorte inimeste visioon, et Eestist saaks võimalikult läänelik demokraatlik ja liberaalne riik, NATO ja Euroopa Liidu liikmesmaa, polnud algselt üldsegi nii iseenesestmõistetav, kui see tagantjärele näida võib. Alternatiive oli küllaga. Et me üldse saame apelleerida demokraatia ühistele väärtustele; et me instinktiivselt ja südamesopis tunnetame ja tunneme ära valgustusajastust pärit esmased väärtused - vabaduse sõnas, väljenduses ja ühenduses, õigusriigi ja õiguse ülimuslikkuse, inimõigused -, on pigem erand, ime ja kindlasti mitte tunnetatud paratamatus. Piisab vaid pilgust enda ümber, et selles veenduda.

Me ju võinuks valida müriaadi muude võimaluste vahel. Näiteks olla neutraalne "pragmaatiline" väikeriik, mida mõned äriühingud on alati soovinud, ning mis kulmineerub, nagu peabki, parimal juhul pooliseseseisvuse ja nord-streamlikkusega, halvimal juhul aga "kõik müügiks" riigifilosoofiaga. Ehk siis riigiga, mis pole loodud mitte oma kodanike kaitseks ja õitsenguks, vaid osa inimeste rahateenimise vahendiks.

Või muutuda ksenofoobiliseks, natsionalistlikuks ja sestap isoleerit, autarkiliseks ja poolautoritaarseks riigiks, kus oluline on võim, selle evimine ja säilitamine koos tulenevate majanduslike hüvedega, nagu ongi juhtunud suures osas postsovetlikust maailmast.

Või siis lihtsalt saada korrumppeerunud postkommunistlikuks riigiks, kus maksab maksmine, mitte õigus ja seadus.

Pole midagi imestamisväärset, et tunnetame nii Eesti soovide kui ka tegelikkuse sügavamates kihtides kõiki äsjamainit kolme hoovust. Ennesõjaaegses Eesti Vabariigis ehk versioonis E.V

1.0 esines neid küllaga. Pigem on ime, et alates oma riigi taastamisest ehk versiooni E.V 2.0 algaastaist suutsime noidsamu hoovusi taltsutada, summutada, tõkestada ja eemale suunata.

Kui heidame pilgu kommunismist vabanenud riikide käekäigule, tuleb möönda, et liberaalsete, avatud, õigusriigi põhimõttele rajat ning inim- ja kodanikuõigusi respektiivate demokraatiade arv pole just ülemäära suur. Kui ma kaks kümnendit tagasi olin lugenud Francis Fukuyama artiklit "Ajaloos lõpp?" ja saatsin koopia Loomingule usus, et seda tuleb jagada ka Eesti lugejaga, siis valitses demokraatia hegeliaanliku paratamatu võidu osas üleüldine optimism. Vaadates täna petreriikides võimutsevat kapitalistliku autoritaarsuse tõusu ja korrumppeerunud režiimide eliidi võimusaäilistamismehhanisme kui demokraatia täiesti elujõulist alternatiivi, näib nii minu kui ka paljude teiste tollane optimism üsnagi lihtsameelsena.

Alternatiivide edu ja lai levik näitab aga, et taastatud Eesti algaastail tehtud valikud olid õiged, vähemalt eesti rahva seisukohalt. Tuleb aga toonitada, et need valikud polnud iseenesestmõistetavad.

Eesti välispoliitika lätted

Riigi välispoliitikal pole ka kõige kardinaalsemate muutuste kiuste pääsu oma traditsioonide eest. Nii on näiteks USA pidanud liberaalse demokraatia propageerimist ja/ või kaitsmist üheks oma diplomaatia, aga ka sõdades osalemise nurgakiviks enam kui kaheksa aasta vältel. Sellega on õigustatud nii Iraagi operatsiooni kui tegevust Teise maailmasõja rinnetel, nii NATO laienemist kui ka rahvaste enesemääramisõiguse mõiste leiutamist president Woodrow Wilsoni poolt 90 aastat tagasi.

Venemaa omakorda ei tee tänapäeval mingit saladust oma austusest Nõukogude Liidu vastu, ent samas peab tsaariaegset riigikantslerit, Haapsalus sündinud vürst Aleksander Gortšakovi (1798-1883) Vene välispoliitika isaks. Traditsioonid on visad kaduma. Venemaa viimase aja

käitumist rahvusvahelisel areenil peetaksegi naasmiseks oma 19. sajandi lätete juurde. President Boriss Jeltsini katseid nihutada Vene välispoliitikat läänelikumasse mudelisse peetakse tänases Moskvast hoopis alandamiseks, nõrkuse hetkil peale surutud erandiks.

Nagu Edward Luttwak hiljuti kirjutas: "Hiigelmuutus Venemaal tuleneb paratamatult tema regressioonist oma ajaloolise impeeriumi versiooni juurde, mis eksisteeris tsaaride ajal ning mille taaselustas Stalin. See toetub väljaütlemata tehingule: venelased aktsepteerivad autoritaarset võimu ja isikuvabaduste kadu, aga selle vastu saavad nad imperiaalse rolli maailmas, mis algab "lähivälismaal".

See ei tähenda, et riigi välispoliitika traditsioon ei võiks aja jooksul muutuda. Kataklüsmilised vapustused ja ümberkorraldused riigi elus, eeskätt kaotatud sõjad ja okupatsioonid, ei jätnud oma pitserit mitte ainult Eestile ja teistele Balti riikidele.

Rootsi neutraliteedipoliitika vanuseks on pea kaks sajandit. See toetub 1812. aasta otsusele, mil Rootsi sõlmis Venemaaga kokkuleppe: Rootsi loovutab oma provintsi, Soome, Venemaale, ning vastutasuks survestab Venemaa Taanit loovutama Rootsile Norra. Sellele kokkuleppele järgnenud sõda, kus Rootsi võitles Vene poolel Napoleoni ja selle liitlase Taani vastu, jäi Rootsile viimaseks korraks osaleda relvastatud konfliktis mingis muus rollis kui rahuvalvajana. Rootsi lihtsalt ei osalenud enam Euroopa mandril möllanud sõdades.

Siit ka Rootsi vastuseis NATOga liitumisele. On ülimalt raske muuta kahesaja aasta vanust välispoliitilist hoiakut. Seesama traditsioon on võimaldanud Rootsil hoida välispoliitikas kõrget moraalsel profiili, väljendugu see siis vastuseisus USA sõjale Vietnamis, Tšiili ja Kreeka autoritaarsete režiimide eest pagenud poliitikute vastuvõtmises või siis Carl Bildti põhimõttekindlas rollis Vene vägede väljaviimisel 1992-1994 Balti riikidest, rääkimata tema hoiakust Georgia-Vene sõjas. Lühidalt, Rootsi neutraalsus seisab tugeval ajaloolisel ja moraalsel alusel.

Soome vastuseis NATO liikme staatusele tuleneb hoopis hilisemast välispoliitilisest traditsioonist. See sündis Talve- ja Jätkusõjast ning sellele järgnenud kogemustest: territooriumi loovutamisest, reparatsioonidest, oma presidendi ja valitsuse liikmete süüdimõistmisest ning pidevalt korratud väitest "Soome jäi üksi". Nii sai Soomest "pragmaatilise" blokivälise poliitika arendaja, mille traditsioon leiab järgimist tänini ning teeb toetuse väärtustepõhisele välispoliitikale tihtipeale keeruliseks. Küll aga tõestab Rootsi ja Soome suhtumine NATOsse, et ühesugune poliitiline joon võib sageli olla tingitud sootuks erinevatest põhjustest ja

traditsioonidest.

Millised on siis Eesti välispoliitika lätted? Üldiselt on neiks ikka peetud vastuhakuta alistumist ja riigi juriidilist järjepidevust. Kuid kas need on lätted? Ma ise ei pea neid kaht meie välispoliitika aluseks, kuigi järjepidevus on vaieldamatult E.V 2.0 ülesehitamise vundament.

Märksa raskema kaaluga on praeguseni pädev selge arusaam, et demokraatia nappus Eestis aastatel 1934-1940 tõi kaasa ohtliku isolatsiooni. Agressiooni all kannatavale Soomele tunti oluliselt rohkem kaasa kui kolmele Balti riigile, kuivõrd Soomet peeti demokraatlikuks riigiks, Eesti, Läti ja Leedu demokraatlikkust aga hinnati tinglikuks.

See pole tühiasi tänagi. Ka 2008. aastal toetatakse Georgiat Läänes seepärast, et Venemaa Thbilisi võimuvahetuse nõudmine läheb vastuollu Georgia valitsuse legitiimsuse ja Georgia rahva enda demokraatlike valikutega. Demokraatia primaarsusest johtuvalt sai ka Eesti välispoliitika üheks alustalaks demokraatia juurutamine.

Teiseks lähtus välisministeerium oma algpäevil ja ka hiljem tõdemusest, et E.V 1.0 vaatas pigem sissepoole ja pööras liiga vähe tähelepanu rahvusvahelisele sidususele. Asjaolu, et pärast 1925. aastat oli Eestil USAs vaid konsulaaresindus - ja sedagi mitte Washingtonis - ega suheldud USA võimudega poliitilisel tasemel, ajas siinkirjutajat marru juba nooruspõlves. Lennart Meri otsus avada juba iseseisvuse taastamise eel Eesti Instituudi egiidi all Eesti esindusi oli kindlasti üks targemaid käike, lähtudes vajadusest olla läänemaailmaga võimalikult tihedalt seotud. Samasse "patta" kuulub ka välisministeeriumi 1996. aasta otsus avada täiendavalt viis saatkonda Euroopa Liidu liikmesriikides.

Samuti oli taastatud välisministeeriumile selge E.V 1.0 personalipoliitika liigne tutvusekesksus või vähemalt selle rajatus diplomaadielu väidetavale prestiižile. Suursaadik olla oli uhke ja hää, saadikuteks lähetati sageli ühiskondlike teenetega inimesi, kelle vaimne pagas ja ettevalmistus diplomaadi-tööks ei küündinud paraku rahvusvahelise õiguse professori Ants Piibu taseme lähedalegi. Ka mitmes postkommunistlikus riigis valitses 90ndail sama arusaam, mistõttu nende riikide välisesinduste juhid pärinesid sageli valitseva partei ridadest või osutus suursaadikukoht preemiaks poliitiliste teenete eest. Kogemus ja teadmised välispoliitika või diplomaatia vallas polnud valikul määravad.

Ent ka neist alusmõtteist pean märksa olulisemaks Eesti välispoliitika väärtuspõhisust; sedasama väärtuspõhisust, mille eest ".pragmaatilise" välispoliitika pooldajad Eestit kritiseerivad. Adugem siiski, et ka Eesti väärtuspõhine välispoliitika - toetus demokraatiale, turumajandusele, õigusriiklusele jne - on seesama pragmaatiline ja paratamatu lähenemine nagu mõne teise riigi valitud vaikimine suhetes tugeva naabriga. Eesti kogemus, üksijäämine demokraatia vähesuse tõttu 1940. aastail ja üksijäämine laiemalt, on teinud Eesti välispoliitikale äärmiselt raskeks, isegi võimatuks solidaarsuse hülgamise riikide suhtes, kus need väärtused - ka meie enda väärtused ja alustalad - on sattunud ohtu.

1990. aastate kogemused Euroopa Liidu ja NATO liitumisprotsessis ainult tugevdasid seda hoiakut. Euroopa Liit nõudis Kopenhaageni kriteeriumidega, et liituvad riigid oleksid a priori demokraatlikud õigusriigid. NATO, mis oli 1949. aastal võtnud liikmeks Salazari Portugali ning sallis sõjalisi riigipöördeid Türgis, muutus külma sõja lõppedes palju nõudlikumaks ja varasemast väärtuspõhisemaks.

Väärtuspõhise välispoliitika vastandiks aga pole ".pragmatism". Pigem taltsutab seda realism, Realpolitik, oma väärtuste kaitsmise piiride teadvustamine ja arusaam, mil määral me saame välispoliitikas apelleerida väärtustele, rahvusvahelisele õigusele ja õiglusele. Realismi ja väärtuspõhisuse vastuolu pingestabki pidevalt Eesti-suguse riigi välispoliitikat. Millal seista väärtuste eest, aga millal mõista, et rohkem teha ei saa või on koguni kahjulik?

Just realism - teadmine, mida on võimalik teha oma ideedele ja väärtustele truuks jäädes ning millal see hakkab pärssima Eesti Vabariigi põhiülesannet - kaitsta Eesti rahvast -, moodustabki väärtuspõhise poliitika raami, milles Eesti välispoliitika tegijad päevast päeva ja sündmusest sündmusesse tegutsevad. Sest meeldib see meile või mitte: me elame siiski maailmas, kus kõik ei jaga meie väärtusi.

Tugevad võtavad, mida nad suudavad ja nõrgad annavad, mida nad peavad

Kümme aastat tagasi, 1998. aasta aprillis pidasin Tartu ülikoolis aulaloengu, milles käsitlesin põhjuseid, kuidas Eestil õnnestus erinevalt oma lõunanaabritest saada vastu igasuguseid ootuseid kutse liitumisläbirääkimistele Euroopa Liiduga. Loengus sedastasin, et oma eesmärgi on võimalik saavutada realistlikult toimides, lähtudes oma rahvuslikest huvidest, mitte soovunelmaist.

Alustasin toona sõnadega: "Üks ameeriklane tsiteeris kord oma kodupiirkonna vanasõna: "Sinul võib olla õigus, või sa võid saada, mida sa tahad". Olgu teistes eluvaldkondades selle vanasõnaga nagu on, kuid välispoliitikas selline valik - kas tunda rahulolu mingi vaid meile teada oleva tähtsa ajaloolise tõe konstateerimise, kellelegi koha kättenäitamise üle või siis toimida vastupidiselt, noid vajadusi eirates, õigemini taltsutades, ning saavutada seda, mida tõepoolest tahad või vajad - ongi minu meelest Ida-Euroopa riikide viimase aastakümne välispoliitiline väljakutse. Mõningate reeglit kinnitavate erandjuhtumitega on need riigid, kes on oma rahvuslike huvide nimel valinud sihipärase, tulemuste saavutamisele suunatud käitumise ja strateegia, olnud selle ajavahemiku välispoliitilised võitjad. Need, kes on ajanud "käi püstipäi, nõua õiglust" välispoliitikat, on avastanud kurva tõe, et riikide vahel ei kehti või kehtib kõige nõrgemal tasemel selline asi nagu "õigus". Õigust ja õiglust võid sa otsida ja kohati ka leida väljakujunenud ja hästi töötavas siseriiklikus kohtusüsteemis, kuid riikide vahel mitte."

Õigemini pidanuks ma viimases lauses ütleva: "riikide vahel väga harva". Aga reeglina kehtib ikka pigem tugevama õigus. Mistõttu mulle tundub, et E.V 2.0 välispoliitika kolmanda aastakümne künnisel tasub selle üle mõelda, ja mitte ainult meil, vaid ka ülejäänud Euroopal. Euroopa Liidu ideeline põhialus - jättes kõrvale siseturu temaatika, kuid seegi on sellesama aluse osa - on Immanuel Kanti enda poolt filosoofiliseks visandiks nimetatud essee "Ilgavene rahu" (1795). Poolteist sajandit varem sõlmit Vestfaali rahuleping (1648) ei toonud Euroopasse rahu. Lepingu üks alusmõtteid cuius regio, eius religio (kelle kuningas, selle usk) kõrvaldas suuresti usuküsimuse sõja põhjustajate hulgast, lisaks sätestas lepe ka suveräänsuse printsiipi. Siiski ei aidanud Vestfaali rahuleping märkimisväärselt ära hoida edasisi sõdu Euroopas.

Kant uskus juba toona meie kaasaja üht välispoliitilist mantrat: demokraatlikud riigid omavahel ei sõdi. Kanti hinnangul suudavad omavahel rahu elada vaid esindusdemokraatiale ja võimude lahususele ehitet vabad riigid, mis tulevad kokku ja moodustavad vabade riikide föderatsiooni. Vajutades ajaloo fasforward nupule, jõuamegi 150 aastat hiljem Monet' ja Schumani Euroopa Liidu visioonini.

Siin ristubki Eesti välispoliitika ja Euroopa Liidu aluslõimetis. Euroopa Liit ongi üles ehitet ühistele väärtustele, arusaamale, et kõik "pragmaatilised" probleemid tuleb lahendada läbi

rääkides, keskendudes "protsessile". Ja kui see ei toimi, toob selguse konsensus või kvalifitseeritud häälteenamus.

E.V 2.0 välispoliitika eesmärk, liitumine Euroopa Liiduga, on andnud ühe võimaliku lahenduse väikeriike nende ajaloo algusest kummitanud küsimusele: kuidas tugevamate seas ellu jääda. Nii Eesti kui ka ELi välispoliitiliseks sihiks on saavutada kantilik igavene rahu esindusdemokraatiate ja omavahel lepinguliselt seotud õigusriikide vahel. Kui aga ei olda seotud, siis Kanti lahendus ei tööta. Kui tegemist on riikidega, kes ei tunnista reegleid ega käitumisnorme ka siis, kui nad on end nendega ametlikult sidunud, kaotab kogu raamistik lihtsalt kehtivuse. Ja siis maksab vaid jõud.

Selles dilemmas pole mõistagi midagi uut. Vastupidi, just selline seis ongi olnud ajaloo vältel pigem norm ning just seda kirjeldab meie kultuuriruumi teise teadaoleva ajalooraamatu (Thukydidese "Peloponnesose sõjad", 431 eKr) "Melose debatina" tuntud peatükk. Tekst on eestlasele krestomaatiline, kanooniline ning peaks kuuluma iga välispoliitikaga tegeleja kohustusliku lektüüri hulka.

Melos, väike hõredalt asustet "neutraalne" saar, sattus suure merevõimu Ateena huviorbiiti Peloponnesose sõjas Sparta vastu. Ateena nõudis meeloslaste alistumist, nood omakorda palusid läbirääkimisi, et säilitada iseseisvust neutraalse saarena. Meeloslaste palvele jääda iseseisvaks ja neutraalseks vastavad ateenlased pelga jõu kasutamise seisukohalt, põhjendades oma õigust vallutada ja valitseda puhtalt sõjalise ülekaaluga.

Kaks tuhat aastat hiljem hakatakse sellist lähenemist nimetama "makjavellismiks", Niccolò Machiavelli (1469-1527) järgi, kelle arvates seisnes poliitika põhiküsimus oma jõu efektiivses kasutamises edu ehk võimu suurendamise eesmärgil. Siin pole kohta ei moraalile ega õigusele. Seda dilemmat kohtame meie enda ajaloos debatis alistumine vs. vastuhakkamine, mida on vaieldud tänaseks juba üle kuuekümnelt aastalt.

Ent naaskem dialoogi juurde. Melose saarele saabunud ateenlased annavad meeloslastele teada, et õiguse küsimus kehtib vaid siis, kui on võrdsed jõud selle kehtestamiseks, s.t et "tugevad võtavad, mida nad suudavad ja nõrgad annavad, mida nad peavad".

Teisisõnu, kokkulepitud õigussüsteemi või reeglite puudumisel, kui pooled pole võrdselt

tugevad, kehtib vaid tugevama õigus. Sedasama esimese ajalookirjelduse tõdemust toore jõu ülimuslikkuse kohta kogeme ka tänapäeval Darfuris ja Georgias.

Meeloslaste apellatsiooni, et jõu ülimuslikkuse kuritarvitamise korral võib ateenlasi endid tabada samasugune kohtlemine neist omakorda tugevama vastase poolt, pareerivad ateenlased väitega, et jõu kasutamisest loobumine avalikustaks nende nõrkuse ning just see kahandaks Ateena julgeolekut.

Lõpuks panevad ateenlased Melose elanikud eestlastelegi tuttava valiku ette: alistudes väldite hullemat ja jääte ellu. Dialoog päädib meeloslaste otsusega survele mitte järele anda, misjärel ateenlased tapavad kõik Melose mehed ning orjastavad naised ja lapsed.

Kui paradigma muutub

Septembris seitsekümmend aastat tagasi istusid Tartus Werneris kohvikus Veljesto irdunud kirjanikud, suitsetasid Pariisist toodud Gitane sigarette, jõid Martelli konjakit ja Betti Alveri sulest oli peagi ilmumas Pätsu vaikivat ajastut mõnitav luuletus "Võim ja vaim". Kusagil Münchenis tükeldasid Adolf Hitler ja Neville Chamberlain Tšehhoslovakkia, kus Hitleri sõnade järgi ahistatavat saksa kodanikke. Londonisse naastes väitis Chamberlain, et oli saavutanud "rahu meie ajastul". Tšehhoslovakkia lammutamist aga põhjendas ta väitega, et too on "kaugel asuv väike maa, millest me midagi ei tea".

Tartus aga ei saadud aru, mis peatselt toimuma hakkab. Luuletajad elasid oma interbellum Eestis, otsekui oleks mujal maailmas toimuv mingi muu asi. Peatselt aga muutus paradigma. Ja me kõik teame, mida see endas kätkes.

Ma ei tea, kas toonane teadmine oleks olukorda muutnud, aga on selge, et meil kõigil, aga eriti Eesti diplomaatidel, on kohustus mõista äsjast kardinaalset muutust meid ümbritsevas välis- ja julgeolekupoliitilises keskkonnas. Meil tuleb muuta juba kivineda jõudnud arusaama, et postkommunistlik maailm ongi saanud kantilikuks, ning et ainsaks julgeolekuriskiks on asümmeetrilisi sõdu pidavad islamiterroristid, kel pealegi pole teiste riikide vallutamiseks tarvilikke tanke, pommituslennukeid ja teisi üldjuhul vaid riikidele kättesaadavaid jõuatribuute.

Oleme ise oma edu ohvrid. Lääs võttis aastatel 1989-1991 pähe, et külm sõda on läbi, et ideoloogiline vastasseis ja sellest kerkivad ohud on möödas. See oli suur julgeolekuparadigma muutus, võrreldes eelneva 40+ aastaga.

Alates 1940. aastate lõpust oli riikidevahelist suhtlust, julgeoleku- ja kaitsepoliitikat ning sõjalist planeerimist üles ehitatud eeldusele, et Nõukogude Liit on agressiivne riik, mis võib igal hetkel rünnata Läänt või mis tahes muud maailma piirkonda. See eeldus oli põhjendatud. Vägivaldsed valitsusevahetused Ida-Euroopas, „käepikendussõjad“ (proxy wars) Aafrikas, Koreas ja Vietnamis, otsene sõjaline sekkumine Ungaris, Tšehhoslovakkias ja Afganistanis, massiline sõjaline kohalolek Ida-Euroopas, Kuuba kriis jne.

Ähvardava ohu vastu tulid kokku ameeriklased, britid, alles värskest vaenust toibuvad sakslased ja prantslased, belglased ja itaallased ja teised ning moodustasid sõjalise liidu Lääne demokraatlike väärtuste kaitseks. Teati, et Nõukogude võimsa sõjamasina vastas on ka suurim Euroopa riik vaid väike Melose saar. Ja NATO püsis koos, viperustega loomulikult, kuni totalitaarne vastaspool läks mõne aastaga hingusele.

Gorbatšovi "Frank Sinatra doktriin" ehk do it my way võimaldas nn satelliitriikidel - Poolal, Saksa DV-l, Tšehhoslovakkial, Ungaril, Bulgaarial ja Rumeenial - pääseda 1989. aastal Nõukogude mõjusfäärist, mille üle Lääs oli erakordselt õnnelik. Eriti Saksamaa. Enam polnud Saksamaa (ega Austria) võimaliku sõja puhkemise korral nn rinderiik.

Tekkinud oli palju puhverriike, mis võimaldasid nii neil endil kui ka 200 000 Euroopas paikneva sõduriga ameeriklastel kergemalt hingata, vähendada kaitsekulutusi ning sõjaväelaste arvu.

Siit pärineb ka käibeväljend peace dividend - otsene majanduslik termin tähistamaks sõjalise ohu vähenemisest tulenevat kaitsekulutuste ümberpaigutamist ja vähendamist. Ühesõnaga, ohu

vähene mine muutis prioriteete.

1991. aastal, kui kommunismi kollaps tabas impeeriumi südant, oli Lääne rõõmujoovastus palju väiksem. Mitmed riigid, sealhulgas USA, Saksamaa ja Prantsusmaa, polnud Nõukogude Liidu kui stabiilsuse garanti lagunemise üle üldsegi õnnelikud. Kui garant sellele vaatamata kokku varises, võeti see pika hambaga teadmiseks.

Sündis tehing (või sobing) koos keskse arusaamaga, et Venemaal on oma territooriumil tegutsemiseks vabad käed, ülejäänud eest hoolitseb Lääs. Usuti, et postideoloogilisel Venemaal on kommunismi, totalitarismi, autoritaarsuse ja dissidentide ahistamisega asjad ühel pool. Usuti, et on vaid aja küsimus, mil Venemaast saab midagi Prantsusmaa või Suurbritannia taolist, üks järjekordne liberaalne, demokraatlik, turumajanduslik Euroopa riik, kes ei ründa ega ahista oma naabreid (sest seda tegid ju pahad kommunistid, aga mitte head demokraadid) ning kes tänu oma tihenevale sidususele vanemate demokraatiatega liitub kantiliku igavese rahu raamistikuga.

Selline arusaam, mida mõjutas filosoofiliselt Fukuyama teoloogilis-utopistlik "Ajaloos lõpp?", leidis aktsepti NATO kõigi 16 liikmesriigi seas. Ka Eestis mäletame ju väga hästi sageli kasutat argumenti: kuivõrd NATO-l pole Venemaa suhtes enam mingit rolli, miks te siis üldse sinna tahate?

Isegi omaaegne külma sõja pistrik, senaator Richard Lugar avaldas ajakirjas Foreign Affairs artikli "Out of area or out of business" keskse, algupäraselt NATO peasekretäri Manfred Wörneri argumendiga, et ähvardava ja ohtliku Nõukogude Liidu kadumise tõttu nõuab transatlantilise alliansi edasine kooshoidmine uusi väljakutseid väljaspool NATO traditsioonilist tegevusala. Süütu ja hambutu, valesti mõistetud demokraatliku Venemaa kuvand levis loomulikult veelgi enam Euroopa Liidus, kus soovmõtlejaid nii riigijuhtide tasemel kui ka madalamal jätkus Põhjalast Vahemereni.

1991-2008

Ajavahemikus 1989/91-2008 valitses Euroopa Liidus ja ka NATOs põhimõtteline arusaam, et külma sõja järgne Euroopa on igaveseks prii oma 19. ja 20. sajandi ajaloo pahupoolest, tööstusriikide omavahelistest, miljoneid ohvreid nõudvatest sõdadest. Riigid olid saanud küpseks; jõuga ähvardamine ja jõu kasutamine oli harv erand, mida harrastasid võib-olla mingid endised kommunistid-natsionalistid Balkani poolsaarel, aga see ei ähvardanud Euroopa üldist heaolu. Jah, siin-seal tuli ette poliitilisi tagasilööke: mõnes riigis polnud valimised just kõige vabamad, kohati kasutati siseriiklikku vägivalda ja rikuti inimõigusi, ent julgeolekuarhitektuur oli kinnistunud. Selle koostisosaks oli ka riikide õigus valida oma kuuluvust enesele sobivatesse kooslustesse, olgu neiks siis EL, NATO, GUAM või SRÜ. Mõjusfääride mõiste oli maha maet. Me tunneme seda korraldust nime all The Post-1991 Settlement.

See ongi iseseisvuse taastanud Eesti kogu ajaloo paradigma. Muud me ei tunne. Selles paradigmas peeti läbirääkimisi Vene sõjaväe väljaviimiseks, võeti kuulda OSCE nõuandeid, võideldi välja kutse Euroopa Liitu, peeti viis aastat liitumisläbirääkimisi. Selles paradigmas veensime ükshaaval NATO riike, et ka meil võiks olla koht alliansis; liikmesuse tegevuskava raames ehitati üles ja reformiti Eesti kaitsejõud ja kaitstesüsteem. Meie olemegi selle paradigma laps, kasvandik ja edulugu. Midagi muud või teist me ei tunne. Keegi ei tea ega tunneta interbellum Eesti paradigmat. Külma sõja paradigma loogikat me vaid oletame, aga eestlastel polnud tolles otsustaja rolli.

8. augustil 2008 see paradigma muutus. The Post-1991 Settlement purunes.

Ei Euroopa Liit ega NATO, ei ka Eesti tea ega adu veel 2008. aasta septembris paradigma-muutuse kogu olemust. Kas Euroopa ja NATO väärtuspõhist välispoliitikat saab jätkata? Mida tähendab uues olukorras "pragmaatiline välispoliitika"? Kas pragmatism ühe riigiga asju ajades ei õõnesta väärtustepõhist välispoliitikat teiste riikidega? Kas Euroopa Liidul, mis ei julge vastu seista agressioonile ühes Euroopa osas, on enam sõnaõigust teistes välispoliitilistes küsimustes? Kas madalaimale ühisnäitajale põhinev välispoliitika võimaldab kaitsta oma liikmesriike?

Keegi ei taha mõelda, et harjumuspäraseks saanud kantilik igavese rahu paradigma võib-olla ei tööta enam. Keegi ei taha mõelda meeloslaste dialoogile ateenlastega.

Me oleme ja elame uues maailmas.

Eesti diplomaatia uus etapp

Euroopa muutunud julgeolekuparadigma nõuab muutusi ka meilt ja valmisolekut muuta oma käitumist. Mil määral, mis suunas ja kuidas see toimub, otsustavad demokraatlikus riigis lõpuks valijad. Paindlik, soovitud tulemusele orienteeritud riik peab hakkama nendele asjadele mõtlema valimisi ära ootamata.

Viimasele kahele aastakümnele tagasi vaadates võime Eesti riigi küpsemist iseloomustada kui lapsepõlve või - kui kasutada kaasaegsemat kõrgtehnoloogia metafoori -inkubatsiooniperioodi. Külma sõja järgses, rahvusvaheliste suhete seisukohalt üsnagi ohutus ajastus õnnestus Eestil teha õiged valikud demokraatia ja õigusriigi suunas ning selle tulemusena pääses Eesti ka Euroopa Liitu ja NATOsse.

Käesoleva essee alguses loetlet riigi võimalike arenguteede juurde naastes pole vaja olla eriti taibukas mõistmaks, et mis tahes teine (ja tegelikult ka kergem) valik - kas korrumpeerunud või autoritaarne postkommunistlik tee - tähendaks meile praegu iseseisva riigina märksa kehvemat asjade seis. Riigid, kes libastusid, kes kaldusid liberaalsest demokraatlikust õigusriigi teest kõrvale, on täna raskustes.

Kuulumine olulisimatesse struktuuridesse ei tähenda siiski, nagu oleks Eesti seis lõplikult kinnistet. Kuigi vahel meile tundub, et Euroopa Liitu ja NATOsse saamine märkiski päralejõudmist teleoloogilis-hegeliaanlikku lõpp-peatusse ja igavese rahu saabumist, teame nüüd, et muutus on teistsugune. NATO ja EL on elavad institutsioonid, nende elushoidmine meie enda ellujäämiseks töötab kujuneda pidevaks võitluseks.

See ongi Eesti diplomaatia uus etapp, kätkedes endas ka prioriteetide ümberhindamist.

Gruusia-Vene sõda oli iseenesest ühe ajastu, ühe paradigma lõpp ja uue algus, ent meile eluliselt oluliste institutsioonide, rahvusvaheliste organisatsioonide ja nende liikmesriikide reaktsioonid peaks pakkuma ka tõsist mõtteainet. Veelgi enam - nad pakuvad meile järeltõlge edaspidiseks.

Ühelt poolt ei tohi ükski Eesti diplomaat unustada lord Palmerstoni tõdemust: "Riikidel pole alalisi sõpru, neil on vaid alalised huvid". Samas ei tohi unustada ka vanasõna, et sõpra tunnend hädas. Kuigi nii mõnigi meist aimas või eeldas eri riikide võimalikku reaktsiooni agressioonile 21. sajandi Euroopas, teame nüüd palju paremini, mis võib oodata Euroopat - ja meid -, kui kunagi seisame silmitsi veelgi tõsisema olukorraga. Neist teadmisist lähtudes tuleb Eestil üle vaadata ka oma diplomaatia prioriteedid ja tegevussuunad. Nagu, olgem ausad, tuleb seda aegajalt teha niikuinii ka paradigmaatiliste muutusteta. Saatkondade komplekteerimise proportsioonid, personali paigutus välispoliitika harudesse, riikide ja valdkondade (majandus, julgeolekupoliitika, Eesti "promo") analüüs - need on otsused, mida tuleb üle vaadata, eriti muutunud olukorras. Eespool mainitud otsus USAsse suursaadikut mitte lähetada tulenes kindlasti mingist 1925. aastal kehtinud loogikast, visioonist, arusaamast või eelistusest, ent see otsus tulnuks kindlasti üle vaadata 1930., 1933. või hiljemalt 1938. aastal. Maailm, nagu me teame, muutub, ja mõistlikud riigid ja vastutustundlikud valitsused teevad neid muutusi hinnates vajalikke korrektsioone oma varasematesse otsustesse.

Olulisim korrektsioon tuleb meil teha oma mõtlemises. Mitte ainult diplomaatidel ja valitsusel, vaid ka ajakirjandusel, ettevõtjatel ja teiste alade esindajatel: mõistkem, et vanad eeldused ja alused enam ei kehti. Selle omaksvõtt laseb meil hakata uuesti eristama olulist tähtsusetust, sisu vahust, see laseb meil mõista, kus me tegelikult praegu oleme.

Artikkel ilmus ka soome ajakirjas Kanava 8/2008

Link originaalloole ajakirja Diplomaatia [veebilehel](#)